

взаємовпливів та подано аналіз співпраці товариства «Просвіта» із православною церквою.

Summary

The article tells about the cooperation of «Prosvita» with church in the period of german occupation in Ukraine (1941-1943). The analysis of the mutual influence of «Prosvita» and Orthodox church is given.

УДК 281.9 (083.94)

І.В. Жердєва

ВИДАВНИЧІ ПРОЕКТИ ПРАВОСЛАВНИХ КОНФЕСІЙ УКРАЇНИ У 20-ті – 80-ті РОКИ ХХ ст. ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ТРАДИЦІЇ

На сучасному історичному етапі одночасно із соціально-економічними та політичними перетвореннями відбуваються процеси духовного відродження українців. Зміна парадигми суспільного життя у духовній сфері супроводжується процесами активізації релігійного життя, відновлення інтересу до церковної історії, православних традицій та православної преси. Для більш повного розуміння тенденцій, які спостерігаються у релігійному середовищі незалежної України, особливостей формування сучасної православної традиції зробимо короткий огляд видавничих проектів 20-х – 80-х років ХХ ст. у контексті розвитку українського суспільства, що допоможе усвідомити набутий досвід та його вплив на сучасне духовне життя. Серед джерел, без яких неможливо всебічне вивчення церковного минулого, осмислення ситуації, яка складається нині у православних конфесіях, необхідно назвати періодичні видання – журнали і газети, які видавалися православною церквою протягом періоду, що досліджується. Проблему розвитку релігійної преси православної церкви частково розкривають у своїх працях вітчизняні науковці А. Бойко [2], А. Стародуб [12], Н. Романенко [11] та ін. В цілому ж дослідження православної періодики у контексті її впливу на формування сучасних православних традицій та міжконфесійних відносин потребує подальшого вивчення і аналізу.

Українська православна періодика має глибокі історичні коріння. Створена вона була ще у першій половині ХІХ ст. за ініціативою офіційних церковних кіл Російської імперії. У каталозі православних періодичних видань ХІХ – початку ХХ ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, який систематизувала та склала Л. Дениско, релігійні православні видання досліджено з кінця ХІХ ст. до останніх років існування – 1917-1920 рр. Вони включають майже 60 найменувань періодики, що видавалася на Україні. Друкувалися газети та журнали російською мовою в духовних академіях і семінаріях, консисторіях, монастирях, церквах і приходах, у деяких випадках безпосередньо духовними особами за свої кошти. До офіційних видань церковної преси належали єпархіальні відомості. В якості авторів виступали і єпископи, і професура світських і духовних академій, і просто миряни. Стосовно тематики цих видань, то крім офіційної інформації, як зазначає дослідниця, "журнали вміщували статті з історії єпархій, церков, про місцевих церковних діячів, з етнографії ... церковні періодичні видання, надруковані в Україні, висвітлювали українські православні традиції" [5]. У своїй монографії, присвяченій системному дослідженню преси православної церкви 1900-1917 рр., А. Бойко наголошує, що "мережа періодичних видань російської православної церкви охоплювала не тільки східну частину нашої країни, яка на той

час була у складі Російської імперії, а її регіони Австро-Угорської імперії". Загалом же серед великої кількості православних видань "більше вісімдесяти з них виходили в межах України" [2, с.24]. На вимоги часу і суспільства в цей період з'являються нові періодичні видання ліберально-демократичного спрямування, що відображали настрої православної ліберальної інтелігенції і деяких кіл прогресивного духовенства. Як зазначав науковець Г. Надтока ідейна монолітність церковної преси почала руйнуватись, коли від неї "відбрунькувалася молода ліберально-церковна преса. Саме їй належить заслуга поширення в Україні реформаторської церковної ідеології з перенесенням її у заповідну сферу національного устрою і традицій української та інших етноцерковних громад Російської імперії" [10, с.15-16]. Таким чином, на початку ХХ ст. була досить розвинена система періодичних видань православної церкви, поширення яких серед різних верств населення значно впливало на формування громадської думки.

Революційні події негативно вплинули на розвиток релігійного життя. Рішучий наступ нової влади на церкву почався з другої половини грудня 1917 р. Православ'я як складова частина офіційної ідеології російської монархії – "православ'я, самодержавство, народність" сприймалась більшовицькою владою як небезпечна для суспільства ідеологічна сила. Політика щодо церкви була визначена В. Леніним однозначно: "Ми повинні боротися з релігією. Це – азбука всього матеріалізму, і отже марксизму" [8, с.418]. Хоча влада декларувала тезу про невтручання у внутрішнє життя церкви, але по суті її дії були спрямовані на знищення цієї організації. Постійний тиск на духовенство, проведення конфіскаційної політики вкрай обмежило діяльність православної церкви, підірвало її матеріальну базу, в результаті чого церква практично була витіснена із життя суспільства. Подібні процеси на початку 20-х років ХХ ст. відбувалися у церковному житті в Україні, хоча вона в певній мірі була ізольована від дії руйнівних сил. На фоні бурхливого розвитку політичних подій, складних соціально-економічних протиріч, активізується церковне життя, посилюється національний рух українського духовенства. У цей період православні конфесії приділяли увагу розвитку видавничої справи. Проте, з причини революційних і воєнних потрясінь видавничі можливості церковних організацій православної орієнтації були дуже обмежені.

Проаналізуємо видавничу діяльність таких основних православних течій, що діяли в Україні: Український екзархат Російської Православної Церкви, Українська Автокефальна Православна Церква, Синодально-обновленська Церква, Діяльно-Христова Церква. Негативним наслідком рішучого наступу радянської влади на церкву стало припинення друкування чисельних видавничих проектів найбільшої на Україні церковної організації, яка підпорядковувалася РПЦ. У першу чергу це пояснюється ліквідацією державного фінансування, що було економічною основою діяльності церкви. Декретом від 23 січня 1918 р. проголошувалось відділення церкви від держави і ряд інших норм, що обмежували права церкви. Синодальна та єпархіальні типографії були передані до органів державної влади. Руйнівна політика більшовицької влади по відношенню до церкви призвела до загострення відносин між ними, в результаті чого стан церкви становився критичним. У таких умовах видавничу сферу церкви практично не розвивалась. Протягом 1917-1918 рр. було припинено понад 30 видавничих проектів церкви, решта періодики припинила своє існування ще раніше. Отже, РПЦ в Україні, через тривалу економічну залежність від держави та нездатність швидко змінити принципи свого існування, у перші роки радянської влади не вдалося реалізувати спроби по виданню і поширенню релігійної преси.

На відміну від зазначеної конфесії попри усі труднощі більшого успіху у видавничій сфері досягла автокефальна церква, яка оформилася в Україні в 1921 р. Перебіг подій в Україні у революційні часи довів визначальну роль національних

урядів у активізації українського церковного руху, незважаючи на короткі терміни їх діяльності. Позитивно це позначилось і на розвитку церковної видавничої справи. Радянська влада, яка не визнавала державної автономії України, проголошеної Центральною Радою України 23 липня 1917 р., пішла на повний розрив з національною українською владою. З цього часу почалася боротьба за державну незалежність України. В уряді М. Грушевського, який спочатку зневажливо поставився до церкви, згодом для співпраці з церквами переважно у матеріально-майновій сфері було створено Департамент ісповідань. Ця структура контролювала духовне відомство і з самого початку була зорієнтована на підтримку національних рухів у церкві. Представники київського духовенства, спираючись на підтримку уряду, у листопаді 1917 р. на основі раніше діючого організаційного комітету створили орган національної церковної боротьби – Всеукраїнську Православну Церковну Раду (ВПЦР), яка згодом відмовилась від влади ієрархії РПЦ і тимчасово здійснювала управління православною церквою на Україні. Отже, разом з політичною боротьбою вперше постає питання щодо утворення автокефальної церкви на Україні. Гетьманат і Директорія УНР стояли на позиції відокремлення церковних організацій від РПЦ і створення незалежної церкви. Але ця позиція з церковного питання через обмеження в часі дії урядів не була реалізована в повній мірі. До заслуги гетьманату у церковних справах можна віднести те, що православної церкві було надано державну підтримку та підвищено статус органу по співпраці з церковними організаціями шляхом створення Міністерства ісповідань. Проте міністру ісповідань В. Зінківському та його наступнику О. Лотоцькому так і не вдалося реалізувати ідею автокефалії в Україні. Директорія УНР і особисто її голова Симон Петлюра, намагаючись утвердити національну ідею, велику увагу приділяв справі організації української церкви активно виступав за створення незалежної церкви на Україні і фактично був першим українським політичним теоретиком, який обґрунтував вимоги патріархату для Києва. Ця позиція закріпилася у проголошенні автокефалії Української Церкви декретом Директорії УНР від 1 січня 1919 р. Так, в умовах збройної боротьби та реальної небезпеки знищення церкви світська влада дала початок національній церкві. Міністерство ісповідань УНР збирало і узагальнювало всю інформацію щодо церковного життя, у тому числі відомості щодо православної періодики. На кінець 1918 р. воно отримувало практично всі періодичні видання – понад шістьдесят видань, які виходили в Україні й поза її межами. Серед них були такі церковні газети і часописи: «Ера та держава», «Православная Волянь», «Киевский православный вестник», «Церковный вестник Запорожья» [1, с.38-41].

Нажаль, С. Петлюрі не вдалося практично реалізувати своє бачення щодо організації української церкви. З еміграції у своїх листах до міністра ісповідань професора І. Огієнка, написаних у кінці 1921 р., він підтримував його дії, направлені на визнання автокефалії Вселенським Патріархом, вважав незаперечною провідну роль церкви у становленні української державності, у зв'язку з чим наголошував, що "українська автокефальна Церква головою своїм повинна мати власного патріарха як цілком логічне завершення її ієрархічної архітектоніки і еволюції нашої національної думки, нашої національно-церковної ідеології" [4, с.8]. Спроба "соборноправного" управління автокефальною церквою була здійснена на Всеукраїнському церковному соборі, що був скликаний ВПЦР у жовтні 1921 р., на якому митрополитом Київським було обрано Василя Липківського. Закладаючи основи богослужіння національною мовою, за досить короткий десятирічний термін своєї діяльності УАПЦ досягла позитивних результатів у видавничій сфері. Стимулюючим фактором була необхідність формування у громадськості релігійної національної ідеології, якій як уряд УНР так і керівний орган церкви ВПЦР надавали великого значення. Для впровадження служби українською мовою виникла потреба в українських перекладах богослужбових книжок, друку періодичних газет і журналів. Аналізуючи

видавничу діяльність православних конфесій України протягом 20–30-х років ХХ ст., науковець О. Ігнатуша показує, що успіх у цій сфері забезпечували відповідні структури, створені при ВПЦР, – перекладна комісія, богослужбовий відділ, видавничий відділ та книжкова комора. Вагомі здобутки характеризує наклад виданої українською мовою богослужбової літератури, який, починаючи з 1925 до початку 1929 р. склав 53,5 тис. прим. [6, с.278]. Необхідно зазначити, що на першому етапі діяльності радянська влада підтримувала УАПЦ, як церкву альтернативну традиційній ворожій РПЦ, що була представлена в Україні своїм екзархатом. Це дало змогу легалізувати правовий стан шляхом реєстрації статуту УАПЦ у грудні 1926 р.

На початку 1927 р. церква нарешті одержала можливість випускати періодичний журнал «Церква й життя», який виходив протягом 1927-1928 рр. За цей період було надруковано сім чисел журналу (5 в 1927 р. і 2 в 1928 р.), але подальші спроби відновити випуск журналу гальмувались владою [9, с.416]. Редколегію до червня 1927 р. очолював митрополит В. Липківський. Хоча на вимогу влади журнал позиціонувався як аполітичне видання, але він допомагав читачеві орієнтуватись у бурхливому потоці подій, надаючи їм оцінку з позицій християнства. Звертаючись до освіченої, інтелектуальної аудиторії журнал подавав матеріали про діяльність УАПЦ, висвітлював богословські і культурологічні проблеми, багато публікацій було присвячено гострій проблемі походження ієрархії УАПЦ, становленню організаційних засад церкви. Серед них необхідно виділити досить унікальну розвідку «Походження Єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви», яка була розміщена у першому номері часопису за 1927 р. Автором цієї розвідки був священник П. Табінський, хоча подана вона була під псевдонімом Волинський. На випадки Московського єпископату проти української автокефальної ієрархії і закиди у "самосвятстві" і "самочинності" автор думками й аргументами доводить канонічність ієрархії УАПЦ. Аналізуючи внутрішнє становище української церкви у 1920 р., що діяла в умовах урядової боротьби з релігією, морального занепаду, підсиленого офіційною політикою московського православ'я, автор підкреслює, що серед тих подій "глибоко-релігійна народна маса враз з українською інтелігенцією знайшла в собі ще досить внутрішньої сили, щоб відокремитися від тих розкладових впливів, заложивши свою Автокефальну Церкву – Христову громаду» [14, с.91]. Додатком до журналу в 1927 р. щомісяця виходила газета «Церковні вісті», яка в основному розміщала офіційну хроніку та інформацію щодо релігійного життя [6, с.275-278].

Окремо необхідно згадати про ще одне періодичне видання УАПЦ того часу – духовний журнал українською мовою «Релігійно-науковий вісник». Перший номер цього видання вийшов із друку 30 вересня 1921 р. на території Західної України, що знаходилась під польською владою. Смілива думка щодо випуску цього духовного журналу належала еміграційному українству, яке опинилось на польській території після листопада 1920 р. Редакційний комітет складався із православних братств 4-ї і 6-ї стрілецьких дивізій армії УНР, військових духовних осіб, редактором був священник П. Білон. Перший номер журналу вийшов тиражем 300 прим., а вже з 3-4 номера обсяг його збільшився до 1 000 прим. Розповсюджувався журнал у всіх кооперативних книгарнях на Волині, через свого представника його отримував митрополит В. Липківський. Надавав матеріальну підтримку і був постійним дописувачем журналу С. Петлюра. Також подавав до журналу статті на релігійну тематику, в яких, зокрема знайшли позитивний відгук події щодо встановлення української ієрархії на Церковному Соборі 1921 р. Останній номер журналу побачив світ у жовтні 1923 р., коли табори інтернованих українців самоліквідувались, а члени редакційного комітету роз'їхались по інших країнах [3, с.51].

Оцінюючи видавничу діяльність автокефальної церкви, з огляду на політичну нестабільність того часу, контроль з боку радянської влади, обмежені фінансові

можливості, необхідно визнати її досить позитивною. Але досягнутий ефект був короткочасним через те, що вже у 1930 р. церква припинила свою діяльність.

Перший етап відкритої війни більшовиків з церквою, через протистояння віруючих, у подальшому був замінено на тактику запалювання ворожнечі всередині самої церковної організації. Особлива роль у цьому належала органам ДПУ. Для розколу церкви було використано обновленський рух, в який у 1922 р. об'єдналося декілька угруповань, серед яких діячі московської групи «Живая церковь». В Україні обновленський рух був представлений Синодально-обновленською церквою, яка існувала у 1922-1937 рр. У 1925 р. вона затвердила статутну назву «Всеукраїнська спілка релігійних громад православної автокефальної синодальної церкви».

Синодальна церква організувала видавничу справу, яка була сконцентрована у Харкові. У 1925 р. вона видала свій друкований орган «Голос православної України». З середини наступного року журнал було перейменовано, виходив він до кінця 1928 р. під назвою «Український православний благовісник». Публікації журналу, які розміщувались переважно російською мовою, стосувалися загальноцерковної тематики, актуальних питань єпархіального життя та обновленського руху. Священний Синод обновленської церкви протягом 1925-1928 рр. видавав у Харкові «Православний календар», який призначався в основному для кліриків церкви. Крім богословських публікацій, в хронології видатних подій цього календаря розміщалися матеріали з актуальних проблем церковного життя інших конфесій. Зокрема у виданні за 1927 р. повідомлялось про те, що автокефальна церква на своє звернення до Константинопольського Патріарха щодо благословення одержала відмову від митрополита Дорофея [16, с.38]. У січні 1927 р. вийшов перший номер ще одного журналу «Рідна церква». Цей журнал на відміну від попередніх видань обновленської церкви розміщав матеріали українською мовою, обсяг його складав один друкований аркуш. Розміщалися тут як офіційна церковна інформація так і статті церковно-суспільного характеру. В другій половині 1922 р. активізується обновленський рух на півдні країни. В цей час за фінансової підтримки губкому в Одесі виходить два номери журналу «Церковное обновление», редагування якого здійснювалося представником ДПУ [15, с.12].

Для періодичних видань Синодальної церкви так як і преси УАПЦ характерна ідейна схожість у висвітленні національно-релігійних проблем, церковно-просвітницької тематики. Особливістю обновленської періодики було те, що значна частина публікацій в ній була спрямована на розширення кола прихильників Синодальної церкви серед демократичних верств віруючих. Розміщалися матеріали, що звинувачували прибічників московського патріархату в антирадянських настроях, завдяки чому церква отримувала лояльне відношення влади і підтримку у видавничій діяльності.

У 1924 р. колишній голова ВПЦР М. Мороз вийшов з церкви В. Липківського і організував Діяльно-Христову Церкву (ДХЦ), що призвело до розколу в УАПЦ. Ця структура всебічно підтримувалась органами ДПУ, які встановили контроль над парафіями УАПЦ, й існувала до 1927 р. За сприяння державної влади ДХЦ організовує видавничу справу і у 1925 р. видає журнал «Церковне життя», який друкувався в Харкові. Сприяючись на принципи автокефалії щодо українізації церкви журнал розміщав релігійно-полемічні та історичні матеріали. Одночасно він публікував критичні статті на адресу УАПЦ. На початку 1927 р., коли державна влада вже не мала потреби в ДХЦ, вона вливається в УАПЦ [6, с.278-279].

Таким чином, у 20-ті роки ХХ ст. більш впевненого поступу на шляху розвитку видавничої справи досягли УАПЦ і Синодально-обновленська церква. Через об'єктивні і суб'єктивні чинники не мав позитивних зрушень у видавництві періодики український екзархат РПЦ. Церковне життя на Україні у наступні 30-ті роки характеризується тим, що майже усі конкуруючі православні течії внаслідок тиску

влади припинили свою діяльність. Український екзархат РПЦ, незважаючи на послаблення позицій, ще продовжував мати своє значення, але діяв у складних умовах політичних репресій. У період становлення нового суспільного ладу радянська влада чітко дотримувалася концептуальної установки щодо ворожості церкви як одного із інститутів старого ладу, що слугувало моральною підставою масового закриття церков. Культурні будови підривали, зносили, в кращому стані використовували переважно як складські приміщення. В багатьох областях України продовжували функціонувати лише окремі православні церкви, зокрема діючими залишались переважно церкви при цвинтарях. Такі церкви тривалий час діяли у Житомирі, Вінниці. В Одесі така єдина церква діяла завдяки тому, що нею опікувався всесвітньо відомий вчений – окуліст В. Філатов. У Київській єпархії з 1 710 парафій, що існували до 1917 р., залишилось дві, по одній православній общині діяло у Ворошиловградській, Полтавській, Харківській областях. Після 1937 р. по всій Україні нараховувалось біля ста священників, які підпільно вели богослужіння та хрещення дітей [16, с.45-46]. Безперечно в таких умовах, коли стан церкви знаходився на критичній межі повного знищення, реалізація видавничих проектів була неможлива.

В цей час здійснювала спроби випускати свій друкований орган Московська патріархія. У 1931 р. почав виходити офіційний орган церкви «Журнал Московской Патриархии» як єдине на той час джерело інформації про події церковного життя. Друкувався він несистематично, мав 8-10 сторінок і значно відрізнявся від дореволюційних видань як за змістом так і за обсягом. Через невеликий тираж журнал був недоступний для простих віруючих, тим більше на Україні. У 1935 р. його випуск було припинено.

Загалом напередодні Другої світової війни на землях України, що входили до складу СРСР, діяло трохи більше десятка православних громад. У більш вигідному стані знаходилась православна церква на території Західної України, яка перебувала у юрисдикції автокефальної православної церкви в Польщі. Німецький окупаційний уряд намагався активно використовувати релігійний чинник для зміцнення "нового порядку". Як виклик Сталіну в ідеологічній боротьбі, Гітлер робив ставку на допущені радянською владою прорахунки по відношенню до церкви. Окупаційна влада лояльно ставилась до створення релігійних рад, не перешкоджала відкриттю храмів. Відповідало інтересам окупаційної влади також те, що в православній церкві пройшов перерозподіл зон впливу і поділ на автокефальну і автономну, що підпорядковувалась Московському патріархату. Організаційне оформлення УАПЦ у західних областях завершилось у першій половині 1942 р. Провідну роль у цьому процесі відігравали діячі українського автокефального руху, які під час сталінських репресій емігрували за кордон. Активну участь у відродженні церковного життя брав архієпископ Полікарп (Сікорський), якого на окупованих землях митрополит Варшавський Діонісій (Валединський) призначив адміністратором автокефальної церкви. Були створені чотири нові автокефальні єпархії: Поліська, Крем`янецька, Луцька і Житомирська. У східній Україні найбільш активно автокефальні громади утворювались на Полтавщині і Харківщині. За короткий термін на окупованій території відкрилось чимало парафій цієї церкви. У 1942 р. на Київщині діяло 513 парафій, у Дніпропетровській і Полтавській єпархіях – по 150 парафій. У Києві в цей період відновилася робота ВПЦР. Одночасно розвивалася й автономна церква, що підпорядковувалась Московській патріархії, очолював її митрополит Олексій (Громадський). Найбільшого поширення ця церква набула у Харкові. Хоча автокефальна і автономна гілки православ`я ставилися вороже одна до одної, все ж у пошуках компромісу здійснювалися спроби до об`єднання церков. Однак консолідації так і не відбулося. Вже на початку 1943 р. окупаційна влада різко змінила своє ставлення до церков. Найбільше вона була не зацікавлена в зростанні авторитета автокефальної церкви, яку пов`язувала із становленням української

державності. Один із сучасних ієрархів УАПЦ, архієпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісиченко), характеризує автокефальну церкву, створену в 1942 р., наголошує, що вона "мала чимало відмінностей і не зберігала спадкоємності свячень із церквою митрополита Василя Липківського. Ця церква зуміла використати неабиякий богословський потенціал, що зосередився у міжвоєнний період у Польщі, а опісля – на Заході" [7, с.3]. Нам невідомі будь-які заходи автокефальної церкви щодо випуску періодичних видань у роки Другої світової війни. Проте досить результативною виявилася робота автокефального духовенства, яке емігрувало в Європу і Америку, у розвитку видавничої справи у післявоєнні роки.

Після Другої світової війни православна церква в Україні цілком знаходилась в юрисдикції Московського патріархату. Невизначеність статусу Українського екзархату давали змогу патріархії запровадити жорстку централізовану модель адміністративно-церковного устрою РПЦ. На початок 1948 р. в Україні діяло 16 єпархій. Православна церква в Україні докладала зусиль для організації видавничої справи. У Львові в 1946 р. починає видаватись «Єпархіальний вісник» на українській мові як орган Львівсько-Тернопільської єпархії. З 1948 р. у Києві виходить журнал «Православний вісник», який в умовах адміністративного контролю за церковно-видавничою діяльністю за змістом і тематикою публікацій копіював друковане видання РПЦ «Журнал Московской Патриархии». Редакційна колегія «Православного вісника» інформувала клір і паству про рішення Св. синоду, важливі події єпархіального церковного життя, миротворчу діяльність церкви. Протягом багатьох років цей журнал був єдиним голосом православної церкви в Україні.

В кінці 50-х – початку 60-х років характер державно-церковних відносин знову докорінно змінюється. У період так званої "хрущовської відлиги" становище церкви знову ускладнюється. Узявши курс на побудову комунізму до 1980 р. партійне і державне керівництво почало проводити в життя нову кампанію масового закриття церков. Здійснювалась вона під гаслами "наукового атеїзму". Партійний лідер М. Хрущов заявляв, що він сподівається побачити на власному віку "останнього попа по телебаченню". На Україні протягом цієї кампанії було закрито 46 відсотків діючих тут раніше православних церков. Безпристрасну оцінку щодо минулого православної церкви знаходимо у газеті «Український Православний вісник» за 1990 рік, де зазначалося, що на ліквідацію церкви "були спрямовані відверті гоніння, що почалися в складні революційні роки і продовжувались у 20-30-ті, в кінці 50-х і на початку 60-х років. В інші роки її вплив на народ припинявся шляхом прихованих утисків і компрометації через організовану пропаганду" [13, с.1]. Антирелігійна кампанія у 50-60-х рр., яка була спрямована на витіснення релігії із суспільного життя, не обминула й православну пресу. Протягом тривалого періоду в Україні виходив лише один друкований орган українського екзархату РПЦ – журнал «Православний вісник», видання якого здійснювалося з перервою у 1962-1968 рр. [9, с.20].

У 80-х рр. закриття церков вже не було таким масовим, а остаточний перелом у державно-церковних відносинах відбувся у 1988 р. Демократичні зміни у суспільному житті сприяли позитивним зрушенням в державній політиці по відношенню до церкви. Почався рух за третє відродження Української Автокефальної Православної Церкви, що активно підтримувався митрополитом Мстиславом (Скрипником), який був організатором православних українців діаспори і очолював УПЦ в США. Пізніше у 1990 р. після утворення УАПЦ його було обрано Патріархом цієї церкви. Автокефальна церква, надаючи великого значення друкованому слову, вже 1 вересня 1989 р. заснувала газету «Православ'я – наша віра». У 1991 р. після реєстрації назва газети змінюється на «Наша віра». Засновником і видавцем газети виступає колектив редакції газети, тираж складає 3 000 примірників, обсяг 16 сторінок, друкується українською мовою. Редакційну колегію газети, досить потужну в інтелектуальному плані, очолює головний редактор Сверстюк Євген

Олександрович – відомий український письменник, доктор філософії, лауреат Шевченківської премії та Міжнародної премії ЮНЕСКО, Президент Українського ПЕН-Клубу. Членом редколегії та постійним автором видання є архієпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісиченко) – філолог за світською освітою, кандидат філологічних наук. Газета відрізняється оригінальністю статей і має самобутній характер, на її сторінках переважають публікації національно-патріотичної та духовної спрямованості.

Процеси демократизації суспільства наприкінці 80-х рр. створили перспективу для позитивних зрушень у видавничій сфері й Української Православної Церкви, яка знаходиться у єдності з Московським Патріархатом (далі – УПЦ МП). Вже за короткий період стали помітними вагомі здобутки у реалізації видавничих проектів православними конфесіями – УПЦ МП і УАПЦ. У 1991 році УПЦ МП мала більше десяти періодичних видань, більшість з яких складала єпархіальна періодика. Офіційні друковані органи церкви – журнал «Православний вісник» і газета «Український православний вісник» видавалися українською і російською мовами у Києві. УАПЦ мала п'ять періодичних видань, а саме: «Наша Ера», «Успенська вежа», «Благовіст», «Рідна церква», «Україна православна». Внаслідок складних церковних процесів в Україні з 1993 р. утвердилась у своєму церковному статусі Українська Православна Церква Київського Патріархату (далі – УПЦ КП). Усі три православні конфесії – УПЦ МП, УПЦ КП і УАПЦ отримали широкі можливості для розвитку видавничої сфери. Вже у 1995 р. вони мали різноманітні й численні друковані органи, які мали широке регіональне представництво. Загалом видавалось п'ять загальноцерковних періодичних видань і понад 30 єпархіальних газет і журналів. УПЦ МП належала більшість періодики, яка включала два всеукраїнських видання (часопис «Православний вісник» і «Церковна газета») і 15 єпархіальних. Преса УАПЦ у зазначений період складалася з десяти періодичних видань, які друкувались в основному в центральних і західних регіонах країни. УПЦ КП видавала офіційний всеукраїнський журнал «Православний вісник» і п'ять єпархіальних видань: «Рідне джерело», «Полісся православне», «Голос церкви», «Світло православ'я», «Полтавські єпархіальні відомості» [11, с.216-217].

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що майже всі православні церкви протягом 20-х – 80-х років ХХ ст. надавали великого значення розвитку видавничої справи, зокрема виданню православної церковної періодики. Періодика православних конфесій, яка виходила в Україні у 20-х роках ХХ ст., була зорієнтована на нові виклики життя і віддзеркалювала богословську позицію своїх духовних лідерів в умовах складних і суперечливих процесів, що відбувалися у суспільстві. Більшого успіху у видавничій сфері досягли УАПЦ і Синодально-обновленська церква на відміну від українського екзархату РПЦ, який майже не видавав друковану продукцію. Започаткування випуску Всеукраїнської православної газети «Наша віра» УАПЦ у 1989 р. дозволило здійснити значний внесок у справу становлення національної релігійної думки. На новому історичному етапі відбудови і відродження української духовності матеріали православної церковної періодики, яка інтенсивно розвивається, мають велике значення не лише у історико-церковному аспекті, але й викликають широкий науковий і суспільний інтерес до національних надбань і православних традицій.

Джерела та література

1. Андрусишин Б. Церква в українській державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР) : Навч. посібник для студ. вищ. закл. освіти. – К., 1997.
2. Бойко А. Преса православної церкви в Україні 1900-1917 рр. Культура. Суспільство. Мораль. – Дніпропетровськ, 2002.
3. Губар А., Денисенко А. Перший духовний журнал українською мовою // Православний вісник. – К., 1996. – № 1-2.

4. Голос Православ'я. – К., 2006. – № 19 (187).
5. Дениско Л. Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX століття у фондах Національної бібліотеки ім. Вернадського. Каталог НБУВ. – К., 2001.
6. Ігнатуша О. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.). – Запоріжжя, 2004.
7. Ігор (Ісиченко), архієп. Роль православ'я у долі українства // Успенська вежа. – Львів, 2006. – № 11(173).
8. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – М., 1956. – Т. 17.
9. Мартирологія українських церков. Українська православна церква. – Торонто, 1987. – Т. 1.
10. Надтока Г. Православна церква в Україні 1900-1917 років. – К., 1998.
11. Романенко Н. Мережа періодичних видань православних церков незалежної України в 90-і роки XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – К., 2004. – № 1.
12. Стародуб А. Православна періодика в Україні: тенденції розвитку // Людина і світ. – К.: Преса України, 2001. – № 4. – С. 28-31.
13. Український православний вісник. – К., 1990. – № 3.
14. Український православний церковний календар. Українська Автокефальна Православна Церква. – К., 2006.
15. Ульяновський В. Церква в українській державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної ради) : Навч. посібник для студ. вищ. закл. освіти. – К., 1997.
16. Филарет (Денисенко), митр. К вопросу об истории Киевской Митрополии // Православный вестник. – К., 1991. – № 3.

Анотація

У статті здійснюється аналіз періодичних видань православних конфесій України 20–80-х років XX ст. Досліджується їх вплив на формування світогляду українського суспільства.

Summary

The analysis of the periodical issues of the Orthodox confessions of the Ukraine 20-80 XX is made in the article. The influence of them on the formation of world view of the Ukrainian society are being investigated.

УДК 94 (477) "1920"

О.М. Ігнатуша

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ НА ЗАПОРІЖЖІ (ДО ПРИЧИН НЕЗНАЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АВТОКЕФАЛЬНОГО РУХУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 20-х РОКАХ XX ст.)

Питання про причини незначного розвитку автокефального руху на Півдні України, яке епізодично порушувалось в науковій літературі, вимагає окремого наголосу. Сформовані стереотипи про багатоконфесійність, російськомовність або навіть, "неукраїнськість" цього регіону слугують відправними точками оманливих відповідей на поставлене запитання. Тим самим формується хибна картина суперечностей процесу національно-визвольного руху і національного відродження постреволюційної доби 1920-х рр. на Півдні України.

Хоча ми вже попередньо торкалися висвітлення цього питання [8, с.45-49], наша точка зору знайшла підтвердження інших дослідників українського церковного руху на півдні України, зокрема О.Ю. Балягузової [1, с.93].

Спробуємо кількома епізодами історії церкви на Запоріжжі подати більш чіткі відповіді на це питання. Зокрема, артикулюємо тезу, що одну з головних ролей у